Kayseri'nin Tarihi Fındıkları

Kahraman Gürcan
Erciyes Üniversitesi, Genom ve Kök Hücre Merkezi, Talas, Kayseri
kahramangurcan@gmail.com

Kayseri'nin taş evleri sadece o yılların mimarisini ve kent kültürünü bize aktarmıyor. Aynı zamanda, öyle ya da böyle korunurken, az da olsa o dönemin bağ-bahçe bitkilerini de günümüze taşıyor. Şehir Kültür Sanat'ın 10. sayısında, Halit Erkiletlioğlu güzel bir yazı ile Kayseri bağ yaşamında önemli olan bazı meyve türlerini, özellikle kayısı ve üzümü anlatmış. Lakin, Kayseri'de ayrıca bazı bitkiler var ki, Türkiye'nin başka bölgesinde onları Kayseri'deki gibi görmek mümkün değil. Bunlardan biri bağlardan bahçelerden kopmuş Kayserililerce pek bilinmeyen, akademik dünyadan da saklanmış, Kayseri fındıkları. Talas, Erkilet ve Hisarcık'ın taş evlerinin bahçe duvarlarından dışarı sarkan iri meyveli, düzgün şekilli fındıklar (Foto. 1, 2, 3). Yakın zamanda ne Avrupa'dan, ne de Karadeniz'den köken alan, Kayseri'ye özgün fındıklar. Şiddetli kış soğuklarında dayanan fındıklar.

Kayseri fındığı, iri ve biçimli meyvesi, kısa boylu zürufları ve yana doğru sarkan dallarıyla Avrupa fındığına benziyor. Fakat DNA profili yakın zamanda Avrupa kökenli olmadığını gösteriyor. Kayseri fındığı önemli bir ezberi de bozuyor; "fındık kışın şiddetli donların olmadığı bölgelerde yetişir". Halbuki Erciyes'in kuzey eteğindeki yüksek rakımlarda, Hisarcık'ın birçok taş evinin bahçesinde fındık yetişebiliyor. Erciyes Üniversite'sinde yetiştirmek için dip sürgünü aldığımız bir bahçe sahibi, şubat ayında, yememiz için kendi bahçesinin fındıklarını ikram ederken, her yıl meyve topladıklarını söylüyor. Konuştuğumuz fındık sahiplerinin hemen hemen hepsinin söylediği kendilerini bildiklerinden beri bu fındıkların burada olduğu. Sonradan komşudan komşuya yayılmamışlar. Donlardan dolayı 2-3 yılda bir Kayseri kayısısını yiyebildiğimizi düşündüğümüzde, yüksek rakımda her yıl ürün veren fındık daha da hoş geliyor kulağa.

▲ Foto. 1. Yukarı Talas'da duvar boyu uzayan fındıklar

▲ Foto. 2. Meyve olgunlaşınca kolay dökülen kısa züruflu Kayseri fındık meyve örnekleri

FINDIK HAKKINDA GENEL BİLGİ

En az 8-10 fındık türü var, bazı araştırmacılara göre daha da fazla bu sayı. Hemen hepsinin meyvesi tüketilse de meyveler genelde ufak ve sert kabuklu oluyor. Avrupa fındığı olarak bilinen *Corylus avellana*, meyvesini tükettiğimiz, kültürünü yaptığımız fındık türü. Kültür fındığın anavatanı İngiltere'den başlar, tüm Avrupa'yı kaplar, güneyde Anadolu'dan Kafkasya'ya ve İran'a uzanır. Kuzeyde ise Norveç'e ve oradan Rusya Ural dağlarına kadar genişler. Yani yediğimiz fındık türü Avrupa merkezli olup geniş bir coğrafyada doğal yayılış gösterir. Türk fındığı dediğimizde de Karadeniz bölgesinde yetişen kültür fındığının Kuzey Anadolu koludur. Ayrıca ağaç formunda, Türk fındığı olarak anılan *Corylus colurna* türü de mevcuttur. Fındıkta, diğer türlerde olduğu gibi coğrafi uzaklık tür içinde farklılaşma ile sonuçlanmıştır. Avrupa'da kültürü yapılan İtalyan ve İspanyol fındık meyveleri iri olurken, Karadeniz fındıkları genelde daha küçük meyvelidir. Fakat ilginç şekilde, Gürcistan ve Azerbaycan fındıklarının da Avrupa fındığı gibi iri olduğunu görürüz. İtalya ve İspanyol fındıklarında fındığı kaplayan züruflar kısa olduğundan meyve olgunlaştığında kendiliğinden züruftan dökülür. Bu nedenle makineli derime daha uygundur. Karadeniz fındığında ise züruf uzun olur ve meyve olgunlaşsa dahi züruftan çıkamaz (Foto. 4). Karadeniz'in sarp yamaçlarında böylesi daha makbul görür. Kayseri fındıklarının İspanya ve İtalya fındıkları gibi kısa züruflu olduğuna şahit oluyoruz. Türkiye dünyada en büyük fındık üreticisi olup, toplam fındık üretiminin % 60-70'ini sağlar. İtalya %20'lik paya sahiptir. İspanya, ABD, ve Azarbaycan/Gürcistan ise geriye kalan % 10-20' lik üretimi gerçekleştirir.

DNA ÇALIŞMALARI KAYSERİ FINDIKLARININ ÖZGÜNLÜĞÜNÜ DESTEKLİYOR

Kayseri fındıklarının iki önemli özelliği var. Birincisi kısa züruflu iri meyveleri ve ikincisi soğuk bölgelerde yetişebilmeleri. Kayseri fındıkları iri meye, kısa züruf, yana yatan dallarıyla Karadeniz fındığından daha ziyade İtalya ve İspanya fındığına benziyor. Kayseri'ye bu fındıkların nereden geldiğini bilmiyoruz ama yakın zamanda Avrupa'dan veya Karadeniz'den gelmediğini biliyoruz. Yine bildiğimiz bir şey, büyük ihtimalle de İç Anadolu kökenli oldukları. Bu argümanın desteği DNA çalışmalarından geliyor. ERÜ Genom ve Kök Hücre Merkezinde yaptığımız bir çalışmada Kayseri fındık DNA'larını dünyanın birçok ülkesinden fındık DNA'ları ile kıyasladık. DNA profilleme dediğimiz bu çalışma sonucunda Kayseri fındıklarının en yakın akrabasının Bitlis/Hizan fındıkları olduğu görüldü. Kayseri dışında kültür fındığının Anadolu'da sadece Bitlis Hizan ve Van gölü civarında mevcut olduğunu biliyoruz. Kayseri kültür fındıkları Kayseri'nin yabani fındık popülasyonlarına ise yakın akraba değil. Çevril kasabasının Yamula barajına bakan Fındıklı ismiyle anılan küçük fındık ormanında yabani fındığa has ufak ve sert kabuklu meyveleri olan çalılar mevcut. Yine Turan kasabası yabani fındık popülasyonunda da ticari değerde meyve göremiyoruz (Foto. 5). DNA çalışması da Kayseri kültür fındıkları ile Çevril ve Turan yabani fındıklarının genetik olarak yakın olmadıklarını gösteriyor. Fındıkları çalışırken Hisarcık'ta bahçesine uğradığımız, mükemmel bir misafirperverlikle bize fındıkları anlatan Kadir Gümüştekin (Foto. 6), Kayseri fındıkların kökeniyle ilgili olarak oldukça rasyonel bir tezi var. Kadir beye göre fındıklar Erciyes'in kuzey cephesinin doğal florasında zaten mevcuttu. Bu fındıklar

Fındıklıların soğuk iklim kuşağında ev bahçelerinden kayısı ve erik gibi egemen ağaçların yanından yetiştirilmesi lüks meyve olarak bilinen fındığın insan diyetine girmesine imkân sağlayacaktır.

▲ 638 Hisarcık

▲ 638 Hisarcık

▲ 642 Hisarcık

▲ 642 Hisarcık

▲ 648 Talas

▲ 648 Talas

▲ Erkilet 1

▲ Erkilet 1

▲ Foto. 3. Kayseri fındık meyveleri

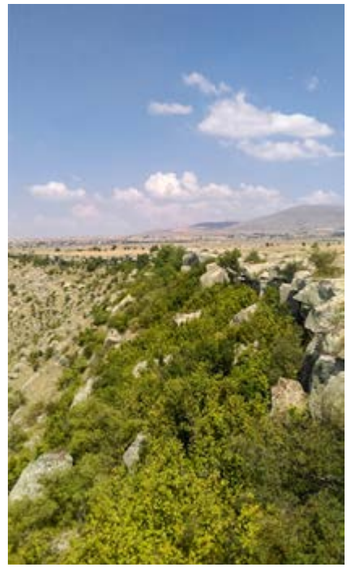
herhangi başka bir bölgeden getirilmedi, buraya endemik olan fındık çalılarının arasından iri meyveliler zaman içinde ev bahçelerinde yetiştirilmeye başlandı. Gerçekten de fındık Anadolu'nun birçok yerinde, vadilerde ve kuzey bölgelerde yabani fındık bulunabilir. Karadeniz'de yetiştirilen fındıkların da o bölgelerde yetiştirilen yabani fındıklardan seçildiğini biliyoruz. Ayrıca Hisarcık'ta çok küçük meyveli fındık çalılarının bulunması da bu tezi destekliyor. Kadir Bey bahçesine Karadeniz fındığını da diktiğini ama Kayseri fındığındaki verim ve kaliteyi, Hisarcık'ta Karadeniz fındığında görmediğini de belirtiyor.

KAYSERİ FINDIKLARI "SOĞUK İKLİMDE FINDIK İYİ ÜRÜN VERMEZ" EZBERİNİ BOZUYOR

Tüm dünyada fındık ekonomik olarak kışları çok soğuk olmayan, kış donlarının pek görülmediği bölgelerde yetiştirilir. Karadeniz bölgesinde kış donları görülse de İç Anadolu da ki kış soğukları görülmez. Fındık ABD'de ticari olarak Willamatte ovasında yetiştirilir ki iklimi Karadeniz iklimine çok benzer, şiddetli donlar görülmez. Kayseri fındıkları ise şiddetli donların olduğu Hisarcıkta yetişip, tatminkâr bir ürün vererek, fındık soğuk bölgelerde yetişmez, yetişse de ürün vermez ezberini bozuyor. Kayseri'de özellikle Hisarcık, Yukarı Talas, ve Erkilet gibi yüksek bölgelerde karşımıza çıkıyor fındık. Anadolu'nun birçok soğuk bölgesinde yenilebilir fındık bulunabileceğini ama bu fındıkların Kayseri'de ki gibi kültür fındıkları olmadığını tekrar not düşmek lazım.

▲ Foto. 4. Uzun züfları olan meyve olgunlaşsa bile meyveler züfttan dökülmeyen Karadeniz fındık meyvesi

▲ Foto. 5. Kayseri Turan'da yamaçlarda yetişen yabani fındıklar

▲ Foto. 6. Hisarcık'ta Kadir Gümüştekin'in bahçesinden fındıklar

KAYSERİ FINDIKLARININ SOYSAL VE EKONOMİK ÖNEMİ

Kayseri fındıklarından aldığımız önemli derslerden biri, Hisarcığın iklimine benzer bölgelerde, yani soğuk iklim kuşağının kuzey bölgelerinde fındığın verimli olarak yetiştirilebileceğidir. Türkiye'nin soğuk iklim kuşağında, Edirne'den, Hakkari'ye, ev bahçelerinde hâkim ağaç türü, çoğunlukla kayısı ve erik olduğu görülür. Fındık dahil bahçe bitkileri gurubundaki bitkilerin asli değeri, bu bitkilerin ticari önemlerinden daha ziyade, insanların sağlığı ve yaşam kalitelerine olan olumlu etkilerinden gelmektedir. Fındıklıların soğuk iklim kuşağında ev bahçelerinden kayısı ve erik gibi egemen ağaçların yanından yetiştirilmesi lüks meyve olarak bilinen fındığın insan diyetine girmesine imkân sağlayacaktır. Kültür fındığının orman bitkisi olarak yetişme ihtimali de mevcuttur. Kayseri'nin Pınarbaşı, Sarız gibi ağaçsız serin bölgelerinde fındık kapama bahçe kurularak ekonomik olarak da yetiştirilebilir mi? Deneme bahçeleri kurmak için Hisarcık'ta yetişen fındıklar yeterli umudu sunuyor bize. Peki Kayseri ve Develi ovası gibi görece daha sıcak koşullarda fındıktan ürün alınabilir mi? Hisarcık ve Yukarı Talas'dan bu fındıkları ovaya indirip denemediğimiz sürece bu sorunun cevabını şuan için bilmiyoruz.

Kayseri fındıkları, ayrıca Karadeniz fındıkları için gen kaynağı olarak kullanılabilir. Halihazırda, Karadeniz'de yetiştirilen fındıkların hepsi doğal popülasyonlardan seçilmiş çeşitler. Bu nedenle genelde Karadeniz fındıklarının ağaç başına verimlilikleri ABD, İtalya ve İspanya fındıklarına göre oldukça düşük olduğu bilinmektedir. Kayseri fındıkları iri meyve ve kış soğuklarına dayanıklılıklarıyla, ıslah çalışmalarında Karadeniz fındıklarının iyileştirilmesinde kullanılma potansiyeli taşımaktadır.

KAYSERİ FINDIĞI ÜZERİNE YAPILMASI GEREKEN ÇALIŞMALAR

Kayseri fındıkları üzerine yapılacak çok iş var. Fakat meyve ağaçlarında sonuç almak, ilerleme sağlamak tek yıllık bitkilere göre yavaş olur, zaman ister, sabır gerektirir. Öncelikle şimdiye kadar taş evlerin bahçelerinde gördüğümüz iyi meyve veren ağaçlardan dip sürgünü alıp kontrollü koşullarda yetiştirerek, gözlemek gerek. Ayrıca hem Kayseri ovası gibi, endüstriyel üretime uygun koşullarda hem de Hisarcık benzeri yüksek soğuk iklim koşullarında deneme bahçesi kurup, ağaçların performanslarının kontrollü koşullarda görmek lazım. Döllenme biyolojisini çalışıp, tozlayıcı çeşitleri belirlemek bahçecilik açısından en önemli aşamalardan biri. Fındık yabancı tozlanan bir meyve türü olduğundan yakınlarında tozlayıcı çeşit olmazsa meyve vermez. Kayseri fındıkları için uygun tozayıcılar belirlenirse, şuanki verimlerinden çok daha iyi ürün verme potansiyelleri de mevcut. Özetle; kısa ve orta vadede Hisarcık seviyesindeki kuzey bölgelerde, Kayseri ovası gibi nispeten sıcak bölgelerde ve Karadeniz bölgesinde deneme bahçesi kurup a) tozlayıcıları, b) ağaç verimlerini c) fındık meyve kalitelerini tespit etmek böylece bu fındıkların hem Karadeniz hem de İç Anadolu için potansiyellerini ortaya çıkarmak gerekiyor. Uzun vadede ise Kayseri fındıklarını Hizan fındıkları ile beraber Karadeniz'e yönelik kaliteli ve yüksek verimli fındık çeşidi geliştirmede ebeveyn olarak kullanmak önemli olacaktır. ▪